До Спеціалізованої вченої ради К 27.855.03
у Національному університеті
державної податкової служби України

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію Лужецької Олени Романівни на тему: «Криміналістична характеристика вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Подана на експертизу дисертація О. Р. Лужецької присвячена криміналістичній характеристиці та особливостям проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час проведення вимагання - кримінального правопорушення, визначеного у статті 189 Кримінального кодексу (КК) України. Вимагання – це вимога чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру з погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти у таємниці. Про суспільну небезпеку цих дій свідчить той факт, що, залежно від наявності кваліфікуючих ознак, визначених у частинах 2-4 статті 189 КК України, вимагання може належати до кримінальних правопорушень середньої тяжкості, тяжких або навіть особливо тяжких. Під час їх вчинення до можливих наслідків належать незаконна передача вимагачам майна або права на майно, завдання тілесних ушкоджень, зокрема тяжких. Провадження щодо цих кримінальних правопорушень, що становлять значну суспільну небезпеку, передбачає використання у практичній діяльності сукупності рекомендацій, розроблених криміналістикою, спрямованих на швидке, повне і неупереджене досудове розслідування, визначення найбільш оптимальної сукупності технічних засобів і тактичних прийомів, спрямованих на проведення низки процесуальних дій, а у кінцевому рахунку – на виконання передбачених статтею 2 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України завдань кримінального провадження.

Проблема дослідження основних положень методики розслідування вимагань не нова у криміналістиці. Серед українських науковців кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування вимагань, як слушно зазначає дисертантка, були предметом дисертаційних досліджень Л.В. Дергача «Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах» у 2011 році та О.Ю. Гавріляк «Тактичні операції при розслідуванні вимагань» у 2014 році. Цим питанням присвячено також низку робіт вітчизняних та зарубіжних науковців.

Водночас, актуальність дисертації О. Р. Лужецької полягає у тому, що авторкою визначено предмет дослідження, виходячи з факту застосування насильства над потерпілим – дій, які передбачають завдання як тілесних ушкоджень, так і психічний вплив на потерпілого, що також визначається як насильство над ним. Такі дії, розглянуті на прикладах вимагання у підприємців їх майна, починаючи з 90-х років XX століття, передбачають погрозу насильством, конкретні дії вимагача усного чи письмового характеру, можливість реалізації яких реально сприймається потерпілим, виходячи з поведінки вимагача і характеру його погроз. Досліджуються у роботі такі дії злочинців шляхом визначення криміналістичної характеристики загалом та її складових елементів, зокрема. При цьому положення і висновки дисертації підтверджуються цікавими емпіричними даними і узагальненими матеріалами анкетування слідчих органів внутрішніх справ низки областей України, що значно підсилює ступінь їх наукової обґрунтованості.

Дисертація виконана відповідно до п. 2.2 та п. 5.3.4 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007 (у редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 р. № 389/2012); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затверджених постановою загальних зборів НАПрН України від 24 вересня 2010 р. № 14–10 (зі змінами, внесеними постановою загальних зборів від 5 березня 2012 р. № 4–12); ґрунтується на положеннях Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р.

№1209-р.; на основі Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 15 лютого 2008 р. та відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008. Робота підготовлена відповідно до тематики наукового дослідження кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України «Удосконалення кримінального провадження в Україні (кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти)», державний реєстраційний номер 0115U002808.

Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням Вченої ради Національного університету державної податкової служби України від 29 листопада 2012 р., протокол № 5 та включена до планів науково-дослідних робіт цього навчального закладу.

Тема дисертації розглянута, схвалена і включена до переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права Національної академії правових наук України, затверджених у 2012 р., позиція № 1365.

Дисертантка поставила собі за мету комплексне обґрунтування основних положень криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим та рекомендації щодо її застосування у практичній діяльності правоохоронних органів при розслідуванні цієї категорії злочинів. Для досягнення зазначеної мети, відповідно до вимог МОН України, було визначено низку завдань, які в цілому виконані. Це стало можливим завдяки ґрунтовному дослідженню 242 літературних джерел за темою дисертації, серед яких роботи українських та зарубіжних вчених, міжнародно-правових документів у галузі кримінального судочинства, низки постанов Пленуму Верховного Суду України, використанню офіційних даних Державної служби статистики України, Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України.

Для досягнення достовірних та обґрунтованих результатів дисертанткою використано оптимальну сукупність загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, серед яких – методи аналізу та синтезу, порівняльно-правовий,

системного підходу, моделювання, соціологічні та інші методи. Відповідно до вимог МОН України, у дисертації конкретно визначено, які саме методи у яких розділах чи підрозділах роботи при визначенні яких положень дисертації були використані.

Об'єктом дослідження дисертантка визначила правовідносини, що виникають під час розслідування вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. Під час реалізації цієї важливої наукової категорії авторкою було проведено ґрунтовний аналіз проблем, пов'язаних з визначенням криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим як предмета дослідження, обґрунтовано й аргументовано низку пропозицій і рекомендацій, що викликають підвищений науковий інтерес і в цілому можуть бути підтримані. До них, крім положень, що характеризують наукову новизну, належать зокрема, наступні:

– розгляд ґенези розвитку поняття «злочинне вимагання» з урахуванням особливостей цих питань на території України як частини Російської імперії і як частини Австро-Угорщини, дослідження відмінностей вимагання від розбійного нападу та шантажу;

– співвідношення поняття «вимагання» з положеннями цивільного права, зокрема, такими поняттями, як «майно», «право на майно», «дії майнового характеру», «майнові блага»;

– дослідження змісту окремих елементів криміналістичної характеристики з урахуванням загальних положень кримінального, кримінального процесуального права, кримінології, порівняння їх між собою і висловлення власних аргументованих пропозицій;

– змістовне використання одержаних емпіричних даних під час висвітлення питань щодо особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані наукові результати дисертаційного дослідження впроваджені та можуть бути використані у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки і вирішення проблем криміналістичної характеристики вимагань, пов'язаних із застосуванням насильства над потерпілим; *у* законотворчій діяльності – при вирішенні

питання щодо внесення змін і доповнень до КПК України; у навчальному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників, монографій та розробці курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів і проведенні занять за відповідними темами з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес України», спецкурсів «Особливості розслідування окремих видів злочинів», «Проблеми досудового розслідування» та інших; у практичній діяльності – як рекомендації з розслідування насильницьких злочинів, про що є відповідні акти впровадження.

Найважливіші висновки, сформульовані в дисертації, відповідно до вимог МОН України, відображено у 8 наукових працях, серед яких 4 статті, опубліковані в юридичних фахових виданнях України, 1 стаття – у іноземному фаховому виданні, та три тези доповідей на міжнародних та всеукраїнській наукових конференціях. Вказані публікації повною мірою відображають зміст розділів дисертації та ступінь обґрунтованості визначених у ній наукових положень.

Дисертація структурно складається з трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та восьми додатків.

Перший розділ «Загальні положення криміналістичної характеристики вимагання», що містить три підрозділи, відповідно до нормативних вимог МОН України, присвячено методологічним аспектам дослідження обраної теми. У зазначеному розділі спочатку викладається ґенеза насильницького заволодіння матеріальними благами у законодавчих історичних пам'ятках, що свого часу були чинними на території сучасної України. У подальшому, на підставі узагальнення літературних джерел, криміналістичну характеристику визначено як ймовірну модель злочинної події і підставу для висунення слідчих версій, джерелом початкових відомостей для організації кримінального провадження та визначення його напрямів. Наприкінці розділу розглядається співвідношення кримінально-правової та криміналістичної характеристик вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. З точки зору дисертантки, співпадаючими є положення щодо єдності завдань та мети, а відмінними, зокрема, дослідження залишених матеріальних та ідеальних слідів, як результат

взаємодії суб'єкта злочину з іншими особами, з матеріальними й іншими об'єктами навколишнього середовища.

Другий розділ «Основні типові елементи криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим» складається з трьох підрозділів, у яких послідовно розкривається сутність способів вимагання, слідової картини і особи злочинця як елементів криміналістичної характеристики. Саме у цій частині дисертації акцентовано увагу на ролі кожного з цих елементів та їх значенні під час дослідження кореляційних зв'язків, взаємозалежності й взаємообумовленості цих елементів криміналістичної характеристики між собою; охарактеризовано способи підготовки, вчинення, приховання заволодіння чужим майном та їх співвідношення зі слідовою картиною аналізованого кримінального правопорушення. На переконання дисертантки, у сукупності з даними про два основних типи особи злочинця – асоціальний і кримінальний, - одержані відомості дають можливість обирати найоптимальніші програми розслідування й тактику проведення необхідних процесуальних дій.

Третій розділ «Особливості розслідування вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим» також складається із трьох підрозділів. На початку розділу з урахуванням загальних положень щодо поняття і класифікацій слідчих ситуацій, розроблених раніше, визначено підстави щодо розгляду типових слідчих ситуацій, що, на думку дисертантки, можуть розглядатися на початковому етапі розслідування вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. У подальшому більш докладно визначається тактика проведення огляду місцевості, приміщення, речей чи документів, допиту потерпілого та підозрюваного, обшуку, а також призначенню необхідних експертиз та використанню у інших формах спеціальних знань. Виходячи з цих позицій, дисертантка у роботі розглядає особливості та надає алгоритм проведення зазначених слідчих (розшукових) дій.

Окремі положення дисертації доречно підсилюються результатами анкетування слідчих органів внутрішніх справ, узагальненими даними вивчення матеріалів кримінального провадження.

Дисертація та автореферат підготовлені державною мовою. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Щодо їх оформлення принципових зауважень у офіційного опонента не виникає, оскільки вимоги, що ставляться МОН України до цього виду наукових праць, в основному виконані.

Проведений аналіз дисертації дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Лужецької Олени Романівни на тему: «Криміналістична характеристика вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим» є завершеним комплексним монографічним дослідженням, у якому розглянуті й обґрунтовані важливі для науки й практичної діяльності положення, висновки та рекомендації з означених питань, що у сукупності складають предмет її дослідження.

Водночас, в цілому позитивно оцінюючи дисертацію Лужецької Олени Романівни та відмічаючи її відповідність вимогам нормативно-правових документів щодо робіт, поданих на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук в частині необхідного теоретичного рівня, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, їх достовірності й наукової новизни, практичної значимості, вважаю за доцільне висловити ряд зауважень щодо окремих її положень, які можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації у Спеціалізованій вченій раді, зокрема:

1. Під час викладення напрацьованого матеріалу дисертантка подеколи наводить досить загальні положення криміналістики, у яких відсутня велика потреба. Це стосується, зокрема, загальних питань криміналістичної характеристики та її елементів, слідознавства, визначення типових слідчих ситуацій тощо. Крім того, під час розгляду окремих елементів криміналістичної характеристики у основному наведені точки зору російських авторів кінця XX-початку XXI століття. Лише епізодично згадуються наведені у юридичній літературі точки зору Г. А. Матусовського, В. В. Тіщенка, В. Ю. Шепітька. Під час аналізу питань щодо способу вчинення злочину не використано, для прикладу, праці С. М. Зав'ялова та інших сучасних українських авторів.

2. Лише на стор. 101 та 145 дисертації йдеться про запахові сліди, однак деталізація їх значення, можливостей використання під час кримінального провадження не наводиться. У зв'язку з цим виникає питання – чи насправді дисертантка під час розслідування вимагань рекомендує досліджувати запахові сліди; у яких випадках та під час якої взаємодії вони можуть утворюватися; як їх виявити та вилучити і головне питання - яким чином їх можна використати під час здійснення подальшого досудового розслідування.

3. Потребує додаткового пояснення положення на стор. 103, де зазначено, що сліди кримінального правопорушення можуть бути, зокрема, на предметах, за допомогою яких органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зафіксовані злочинні дії групи (аудіокасети із записом розмов потерпілого з вимагачами; відеокасети із записом зустрічі потерпілого і вимагачів; аудіокасети із записом телефонних розмов потерпілого з вимагачами). У зв'язку з викладеним цікаво дізнатися точку зору дисертантки з двох питань: 1) які саме негласні слідчі (розшукові) можуть бути у цих випадках проведені, оскільки цьому питанню у дисертації приділено мінімум уваги; 2) яким є доказове значення відео- чи звукозапису, виконаного потерпілим самостійно з використанням належних йому технічних засобів (диктофону, смартфону, планшету тощо).

4. Під час підготовки дисертації, як вбачається зі змісту Додатків А та Б, проводилося анкетування слідчих органів внутрішніх справ України та узагальнення даних вивчених матеріалів кримінальних проваджень за 2012-2015 роки. Як результат – одержані цікаві емпіричні дані з питань предмета дослідження, наведені у абсолютних і відносних показниках. Водночас, такі дані змістовно наведені лише на стор. 112–114 під час дослідження особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики. Щодо інших одержаних даних, результати анкетування та узагальнені дані вивчення матеріалів кримінальних проваджень лише епізодично використані по тексту дисертації на стор. 39, 42, 45-46 та стор. 40, 114 відповідно.

5. Дисертація не вільна від низки зауважень редакційного характеру. Зокрема, по тексту роботи наводяться цитати з російськомовних джерел з довільним перекладом на українську мову (стор. 18, 22, 29, 34 та інші);

дисертантка припускається помилок у ініціалах І. О. Возгріна, О. Ф. Волинського, А. Ф. Волобуєва, М. О. Селіванова та інших відомих науковців; подеколи у роботі зустрічаються русизми, повтори вже раніше висловлених положень. Крім цього, у розділі 1 зроблені посилання на постанову Пленуму Верховного Суду України від 25 грудня 1992 року № 12, що нині є нечинною, а у розділі 2 – на постанову Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10, якою було скасовано попередню вказану постанову.

Означені зауваження, на думку офіційного опонента, в цілому не впливають на високу позитивну оцінку роботи, оскільки спрямовані на уточнення, доповнення чи необхідність додаткового роз'яснення окремих положень дисертації, а у низці випадків носять спірний чи дискусійний характер. Це дозволяє зробити узагальнюючий висновок про те, що дисертація на тему «Криміналістична характеристика вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим» відповідають пунктам 9, 11 та 12 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року та вимогам Міністерства освіти і науки України, що пред'являються до такого виду наукових робіт, а її авторка – Лужецька Олена Романівна за результатами прилюдного захисту дисертації у Спеціалізованій вченій раді заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент -
професор кафедри галузевих правових наук
факультету правничих наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»
доктор юридичних наук, професор **В. І. Галаган**

«___» листопада 2015 року

Особистий підпис Галагана
ЗАСВІДЧУЮ
Начальник ВК